

ЕВАЛУАЦИЈА НА ПРОЦЕДУРИТЕ ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈА НА НАДАРЕНИТЕ УЧЕНИЦИ: КОНФЛИКТ ПОМЕЃУ ТЕОРИЈАТА И ПРАКТИКАТА

Основната цел на теоретските и емпириските обиди насочени кон одговорот на прашањето *Кои се надарениите?* е да се обезбедат јасни насоки за нивна идентификација. Идентификацијата е комплексна процедура која се соочува со низа прашања кои најгенерално можат да се групираат во прашања од типот *што, како, кога, кој и зошто*.

Секоја идентификациска постапка мора да започне со прецизна слика *што* го сочинува надареното однесување, т.е. кои особини и активности се релевантни индикатори на високите потенцијали. Притоа, пожелно е да се појде од некоја научна определба на надареноста, односно да се прифати некој од теоретските модели кои ги понудиле истражувачите во ова подрачје. Веднаш потоа треба да се донесе одлука *како* ќе се констатира присуството на селектираните индикатори кај популацијата што ќе се испитува, што значи да се размисли за методите, постапките и инструментите со кои ќе се врши идентификацијата. Притоа секогаш треба да се има на ум степенот на објективност на оценките, како и валидноста и релијабилноста на мерните инструменти, за да се обезбеди што е можно посигурна идентификација. Не е небитна ниту одлуката *кога* да се започне со идентификација, односно која возраст на испитаниците е оптимална за тоа и дали идентификацијата ќе се врши еднократно или во повеќе наврати. Со прашањето *кој...?* се определуваат субјектите во испитувањето, при што предвид се земаат двете инволвирани страни: проценувачите и проценуваните. Во улога на проценувачи најчесто се наоѓаат: стручни лица (психолози, педагози, ...), а проценуваните родители на потенцијално надарените деца, наставниците и стручните лица.

Проценувањето и испитувањето може да се врши на субјекти со различна возраст, почнувајќи од предучилишната, па до зрелоста, но преферирана група се учениците. На крај, но не и како последна одлука, треба да се дефинира *зошто* се спроведува идентификацијата. Идентификацијата може да се спроведе заради две главни цели: 1. *образовна*, односно заради вклучување на учениците во специјални образовни програми за надарени и 2. *научно-истражувачка*, која ќе обезбеди емпириска потврда на теоретските модели на надареноста, утврдување на процентуалната застапеност на видовите и степените на надареност во определени средини, компарација на резултатите од оценките на различни проценувачи или ќе опфати некои други специфични аспекти со кои ќе се унапреди научната мисла во оваа област.

Евалуација на процедурите за идентификација на надарените ученици

Дизајнот на процедурите за идентификација на надарените ученици се менувал и збогатувал паралелно со развојот на концепциите за надареноста. Правејќи преглед на постојните теории на надареноста, Feldman (1992) забележал премин од стара кон нова парадигма и ги потенцирал клучните разлики во сфаќањето на генезата и на универзалноста на надареноста како феномен, како и во идентификацијата и во едукацијата на надарените поединци. Старата парадигма ја застапувала тезата дека надареноста е квалитет кој некој го поседува или го нема, а новата ја нагласува среќната комбинација на генетски и средински фактори, при што се нудат различни модели и формули за надареност. Старата парадигма била унитарна и ја поистоветувала надареноста со висока интелигенција, новата е повеќестрана и укажува на постоењето различни видови надареност. Старата се засновала на особини на личноста, а новата - на квалитети. За старата се сметало дека ја застапува елитата, а новата се темели на индивидуалниот успех. Старата се движела

од внатре кон надвор (дарбата е внатре и ќе се манифестира и без определена интервенција), а новата е контекстуална: надареноста на определени лица се дефинира со контекстот во кој таа се манифестира. Старата се базирала на тестови (психометриски природ), а новата на надареноста гледа како на процес на развој кој се манифестира преку квалитетот на производите и на постигнувањата (развојно-когнитивен природ). Старата била авторитативна затоа што идентификацијата ја вршеле стручни лица, а новата е колаборативна т. е. се утврдува преку консултации. Старата била свртена кон училиштето и ја земала предвид рецептивно-репродуктивната надареност, а новата е продуктивно-креативна и е насочена кон областите на надареност. Старата била пристрасна и етноцентрична, ги форсирала припадниците на белата западна култура, а новата ја зема предвид социо-културната различност и овозможува изедначен третман на сите индивидуи.

Меѓутоа, во современата образовна практика доследно не се следат научните трендови, што придонесува паралелно да егзистираат различни идентификациски постапки. Во анализата на 90 емпириски труда за надареноста, печатени во 5 списанија на англиски јазик специјализирани за оваа област, во периодот од почетокот на 1997 до крајот на 1998 година, Ziegler & Raul (2000) констатирале дека се користат следниве 6 процедури за селекција на ученици кои ќе следат програми за надарени:

1. *Високо ниво на интелекцијата*, утврдено со тестови на интелигенција и способности, како што се: Iowa Test of Basic Skills, Test of Cognitive Skills, Stanford-Binet L-M, Cognitive Abilities Test, Scholastic Aptitude Test, Comprehensive Test of Basic Skills, Raven Standard Progressive Matrices, British Picture Vocabulary Scale, Peabody Picture Vocabulary Test и WISC III.
2. *Високо ниво на постигнување*, кое се манифестира со висока перформанса на определени тестови на знаење или на вештини, како и со училишни или вонучилишни награди и признанија дадени од компетентни лица.

3. *Високо ниво на креативност*, кое се мери со тестови на креативни способности или со процена од страна на наставниците или родителите на демонстрираната креативност на децата, при што се користат насоките дадени во програмите за надарени, базирани на моделот на Renzulli.
4. *Специфично однесување, карактеристично за надарените*, кое се проценува преку опсервација од страна на стручни лица или со анализа на скали на проценка или бихевиорални чек-листи како што е SRBCSS на Renzulli & Hartman.
5. *Номинирање* на надарени деца од страна на наставниците, родителите и/или вршниците.
6. *Комбиниран критериум*, при што се користат различни комбинации на гореспоменатите индикатори (на пр. одредено ниво на интелигенција и одредено постигнување; интелигенција, постигнување и креативност и друго).

Авторите заклучиле дека во најголем број истражувања се користи комбинираниот критериум (41,1%), потоа постигнувањето (22,2%), интелигенцијата (18,9%) и номинациите (5,6%). Креативноста како единствен критериум за надареност била наведена само во една студија, а во комбинација со други критериуми - во уште 4 студии.

Во земјите со подолготрајна традиција во работата со надарените, во практиката најчесто се употребуваат три идентификациски процедури. Искуствата покажале дека сите тие имаат предности и недостатоци, па во продолжение ќе бидат презентирани наодите од нивната евалуација:

- 1) селекцијата се прави само врз основа на **висината на IQ**, при што се користи некој од критериумите за неговата долна граница ($IQ \geq 125$, $IQ \geq 130$, $IQ \geq M+1SD$, $IQ \geq M+2SD$)

предности

- доколку се применуваат групни тестови за мерење на интелигенцијата, претставува брза и ефтина постапка која опфаќа голем број испитаници истовремено;
- доколку се применуваат индивидуални тестови за мерење на интелигенцијата, се добиваат посеопфатни и попрецизни информации за интелектуалниот профил на секој испитаник.

недостатоци

- не ги идентификува надарените учениците кои немаат висок IQ;
- ги вклучува високо интелигентните кои не се надарени;
- доколку се базира на резултати добиени од примена на индивидуални тестови за мерење на интелигенцијата, претставува несекономична и долготрајна постапка која бара ангажираност на повеќе стручни лица.

- 2) постапката започнува со номинација од страна на наставникот, а потоа се врши тестирање на способностите и постигнувањата со соодветни психолошки инструменти.

предности

- се заштедува времето што би било потребно за тестирање на сите ученици и за обработка на добиените резултати.

недостатоци

- не се опфаќаат учениците кои не се веднаш забележливи поради својата исклучителност во некоја област;
- наставниците најчесто ги проценуваат како надарени учениците со висок училишен успех;
- во проценката особено се оштетени надарените ученици со проблематично однесување, со емотивни прибреми и со бунтовнички или рамнодушен став кон наставните програми, како и оние што потекнуваат од семејства кои им даваат слаба поддршка.

3) комплексна постапка на идентификација (*процесна дијагностика*) која опфаќа: а) номинации од страна на наставниците, родителите и соучениците, б) тестирање на способностите, особините на личност и знаењата во повеќе фази и в) проценка на продуктите или перформансите.

предности	недостатоци
<ul style="list-style-type: none"> ● сеопфатна постапка која обезбедува поголема сигурност дека ќе бидат издвоени учениците кои навистина се надарени; ● повторувањето на постапката во различни фази од развојот на учениците е во согласност со согледувањата за можноста првите знаци на надареноста да се манифестираат на различна возраст, па овозможува поголем опфат на ученици. 	<ul style="list-style-type: none"> ● постапката е долготрајна, макотрпна и бара големи материјални трошоци, како и ангажман од стручни лица, а училиштата главно не располагаат со таков материјален и професионален потенцијал.

Дали образовната практика ги следи научните сознанија?

Дури и површната анализа овозможува да се изведе заклучокот дека процесната дијагностика е најпожелна идентификациска постапка поради сеопфатноста, актуелноста на динамичките концепции за надареноста и фактот што различни видови надареност, па дури и исти видови кај различни поединци, не се јавуваат на иста возраст. Меѓутоа, дали овие аргументи се наметнуваат како императив во дизајнирањето на општоприфатениот модел за идентификација во училишната практика? Во анализата што Gallagher (1976, според Đorđević, 1999) ја извршил на процедурите користени во светската практика, како најчесто застапени

се покажале оценките на воспитувачите и наставниците (93%), а потоа следувале резултатите од тестови на знаење (87%), резултатите од групни тестови на интелигенција (87%), училишниот успех (56%), резултатите од индивидуални тестови на интелигенција (23%) и резултатите од тестови на креативност (14%).

Може да се забележи дека дури и во земјите со повеќедецениски искуства во работата со надарените ученици евидентен е конфликтот помеѓу стандардите што ги поставуваат теоретичарите и апликацијата на идентификациските процедури од страна на практичарите. Коментирајќи го овој проблем, Piirto (1999) укажува дека наспроти училишните реформи во САД последниве 15 години, едукаторите не ги следат концептуалните промени и сè уште ги преферираат постарите и полесните начини при селектирањето ученици за програмите за надарени. Оваа констатација авторката ја поткрепува со следниве емпириски факти :

- Теоретичарите сугерираат примена на индивидуални тестови на интелигенција, а практичарите не можат да си дозволат да го тестираат секое дете со долготрајни и сложени тестови.
- Теоретичарите укажуваат дека традиционалните тестови на интелигенција се неадекватни затоа што мерат само некои аспекти од современиот концепт на интелигенцијата, а практичарите немаат искуство со новите тестови, како на пример оној на Sternberg.
- Теоретичарите се против прекумерното тестирање поради слабата предиктивна моќ на тестовите, а на практичарите им е полесно да се потпрат на нумеричките показатели на надареноста.
- Според современите теоретичари, најдобар начин за идентификација на талентите во сите области се портфолијата и аудициите, а практичарите не се доволно обучени, ниту имаат доволно време да собираат портфолија или да водат аудиции.

Значи, искуствата кажуваат дека во училишната практика се преферираат економични и брзи идентификациски процедури, иако тие, во споредба со покомплексните, претставуваат понесигурен предиктор на надареноста.

Заклучни согледувања

Нејаснотиите околу определувањето на поимот надареност, предизвикани од постоењето на различни концепции, директно се рефлектираат и на процесот на идентификација, создавајќи многубројни дилеми што ѝ претходат на одлуката за избор на најадекватна идентификациска процедура. Ако прифатиме дека надареноста е потенцијал, најголем проблем претставува фактот што ни една идентификациска процедура не гарантира дека одбраните поединци ќе израснат во плодни творци и носители на општествениот прогрес. За да се минимализираат грешките, се препорачува подолготрајно континуирано следење на надарените деца, кое ќе опфати проценување и тестирање на нивните карактеристики и евалуација на нивните перформанси и продукти. Од друга страна, процесната идентификација е во согласност со сфаќањето за променливост на статусот надарен-ненадарен.

Очигледно, современите трендови во методологијата за идентификација прават од неа сложена и тешка процедура која бара време, средства и личен ангажман. Оттука произлегуваат и многубројни тешкотии: недоволна стручност или подготвеност за соработка на лицата инволвирани во проценувањето и тестирањето на надарените деца и адолесценти, недостиг на психолошки мерни инструменти, недоволна релијабилност и валидност на некои тестови, отсуство на унифициран критериум за надареност. Сето ова наведува на поставување на суштинското прашање: *Вреди ли својот пџој најор? Дали идентификацијата е неопходна?*

Меѓу психолозите и едукаторите не постои консензус во одговорот на ова прашање. Помногубројните промотори на идејата за рана идентификација како аргумент го наведуваат хуманистичкиот приод во воспитно-образовниот процес, кој се залага за индивидуализација и специфична стимулација во согласност со потенцијалите на детето. Приврзаниците на спротивното гледиште дивергираат во две групи, во зависност од тоа дали аргументите што ги нудат се социолошки (Marković, 1999) или психолошки (Maksić, 1999). Социолошкиот приод поаѓа од правото за рамноправен третман на сите граѓани во општеството, па овозможувањето специјална едукација на надарените деца го толкува како чин на дискриминација со кој недоследно се применува и самиот принцип на индивидуализација (кој, да биде иронијата поголема, служи како главен аргумент на бранителите на идејата за рана идентификација). На тој начин општеството гради своја елита, што, покрај позитивните ефекти (престижен развој на заедницата, самоактуализација на поединци), има и негативни ефекти (фаворизирање на поединци, нееднакви можности за сите граѓани, па дури и покренување на прашањето за валидноста на постапките со кои се издвојуваат тие поединци). Психолошкиот приод не е против идентификацијата воопшто, туку само против раната идентификација чија цел е примена на многу специфични едукативни програми кои ќе се фокусираат на развојот на само една област за која детето покажало способност или интерес. Фактот дека определени дарби се јавуваат во различни развојни периоди зборува во прилог на потребата да не се донесуваат пребрзани одлуки затоа што пренагласената поддршка на еден интерес може да го спречи истражувањето во други области. Друг аргумент против раната идентификација е опасноста од погрешна проценка, следена со големи очекувања, која може непотребно да го оптовари и исфрустрира детето и да направи поголема штета по неговиот развој.

Наведените аргументи укажуваат дека многу проблеми врзани со идентификацијата ќе се надминат ако се прифати компромисното реше-

ние: интеграција на помали возрасти, а селекција на поголеми. Во услови кога е премногу недостижна во практиката идејата за индивидуален и диференциран третман на сите ученици, преодно решение би било да им се обезбеди специјална едукација барем на оние деца кои по своите способности, интереси, заложувања, се издвојуваат и имаат амбиции да ги усовршат своите знаења и вештини.

(Рецензент: Проф. д-р Виолетта Арнаудова)

Клучни зборови: надарени ученици, идентификациски процедури, теорија, образовна практика

Литература

1. Feldman, D. H. (1992). Has there been a paradigm shift in gifted education? во зборникот на Colangelo, Assouline & Ambrosion (Eds.) *Talent Development: Proceedings from the 1991 Henry and Jocelyn Wallace National Research Symposium on Talent Development*, Unionville, NY: Trillium Press, 89-94.
2. Đorđević, B. (1999). Moguќnosti rane identifikacije darovitih. *Zbornik 5*, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača, 94-105.
3. Maksić, S. (1999). Rana identifikacija kreativnosti. *Zbornik 5*, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača, 113-121.
4. Marković, D. Ž. (1999). Pravo na različitost i rano dijagnosticiranje darovitosti. *Zbornik 5*, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača, 127-131.
5. Piirto, J. (1999). *Talented Children and Adults: their Development and Education*. New Jersey: Prentice - Hall, Inc.
6. Ziegler, A. & Raul, T. (2000). Myth and Reality: a review of empirical studies on giftedness. *High Ability Studies*, Vol.11, No.2, 113-136.

SUMMARY

Elena AČKOVSKA-LEŠKOVSKA

EVALUATION OF GIFTED STUDENTS' IDENTIFICATION PROCEDURES: CONFLICTS BETWEEN THEORY AND PRACTICE

The change in the concept of giftedness has been followed by modification in gifted students' identification procedures. So far, several identification procedures have been developed: high intelligence test score, high achievement test score, teachers/parents/peers' nominations, portfolio and/or performance assessment, multiple criteria-based identification. Each of them has advantages and disadvantages.

The most prevalent up-to-date identification models call for multiple means of identification. However, schools generally find these means too complicated, which results in conflict between theory and practice. Theoreticians recommend use of individually administered intelligence tests, portfolios, auditions and past performance assessment. The schools want a quick and cheap system for identifying gifted students. Apparently, implementation of complex identification procedure has many obstacles. The compromise has been suggested by some authors: integration in regular classes for younger students and selection for special education for older ones.

Key words: gifted students, identification procedures, theory, school practice